

Så var det 1915

I spåren av den unge Dan Andersson

- från södra Dalarna till norra Minnesota

Det slår mig hur ett årtal kan fixera en tanke. Minnet klänger kring siffror för att försöka få fäste i ett inre historiskt mönster. Minneskartan ligger utvikt med dunkla och klara revir och mer eller mindre anad topografi.

Utblick

År 1915 är ett sådant år. Dan Andersson befinner sig på folkhögskolan i Brunnsvik. Han har nu funnit en plats för insikt och utvidgning av ett poetiskt, mentalt inre. Han möter sin lärare, mentor och samtalspartner, den katolskt bekännande Niklas Bergius.

Det är också nu som kartbilden vidgas. Landskapet blir vidsträckt och någon horisont syns inte till. Den har överskridits. Allt är ”bortom, bakom”. Tankarna, orden, de sammansatta känslorna driver fram över månbelysta myrar, över tjärnens dunkla vatten, passerar livets och dödens gräns vid finnmarkens domäner, för att åter höjas, plana ut och fördjupas.

I de indiska Vedaskrifterna finns ord och tankar som förlöser och för vidare in i en annan värld, där försoningens milda hand kan sträckas fram, för att ge energi åt inre drivkrafter som tro och tvivel.

*O, västanstorm, en gång när jag är kvitt med vägen min
och stilla vid den mörka dörren står,
då skall du liksom be för mig när jag tyst går in
i det land dit sol och nätter icke når.*

Ludvig Wittgenstein

Samtidigt detta år, 1915, skriver Ludvig Wittgenstein i sin filosofiska dagbok matematiska formler och filosofiska tankar. Han skriver berömmande ord om

Leo Tolstojs bok, Evangelium, och läser med hänförelse och iver Dostojevskijs Bröderna Karamazov. Detta samtidigt som också Dan Andersson studerar dessa ryska klassiker.

Vid denna tid blir också Wien en stad, där banbrytande tankar uppstår inom en rad konstnärliga områden. Från kulturstaden utgår starka, dynamiska vågrörelser, vilka driver ut över Europa och etablerar på sätt och vis tankar som blir nydanande under århundradet inom litteratur, konst o musik, psykologi. Eller är det en kvarvarande rest som långsamt lagrats, ett konglomerat av tankar och idéer, som kejsardömet samlat upp bland de intellektuella i kulturstaden?

Det är också under detta år som Albert Einstein utvecklar relativitetsteorin. Den kommer i grunden att revolutionera århundradets tänkande och samtidigt infoga ”den nya människan” i andra dimensioner; en fördjupning och utvidgning i rummets och tidens expanderande universum.

Sverige

Jag följer 83 år senare trubaduren Bosse Landberg i spåren, utefter en smal skogsväg mellan Sävsjön och Säfsnäs. Vi går inte. Vi är väl inkapslade över bilens trimmade hjulpar, som tar oss fram genom landskapet, där mina blickar lätt far ut genom vindrutan, över till den lätt taggade horisontlinjen över sjön Gällingen och bort över Dunderberget.

Vi är på resa till Kestina, Skattlösberg, Luossa och Bränstjärnstorp. När bilen svänger vid Säfsens fjällanläggning kan jag ana de nutida, sorgfria, fritidsäventyren. En sorts lättsam lyxaktivitet, som med säkerhet var främmande för byinvånarna i början av seklet.

De existentiella villkoren var annorlunda. Den gamla, av nöd plågsamma fattigdomen, har nu plöjts ner under fritidsskidans tryck mot det lutande urberget.

*Det visslar en bondtrygg stare,
det skymtar en räv över mon,
det hoppar en jagad hare –
jag tramparen mask med skon.
Jag blev väckt av liv som larmar –
jag har vaknat i vårens armar,
och fast hungrig jag strängt min lyra,
bland alarnas droppande blom,
är jag rusig av vårens yra,
där jag går i min fattigdom...*

Hos Dan Andersson fanns en tidig känsla av att vilja finna nya ”horisonter”; en önskan att med ord genomlysna livets omständigheter, för att kunna söka det sanna, äkta. Det nära, självklara livet, fanns där inom synhåll. Det kunde beskrivas och samtidigt väcka inre frågor om mening och alltings ursprung. Däri fanns också en upptäckt skönhet och ordens möjlighet till lindring och bearbetning av verklighetens fysiska närvaro.

Att finna sin väg

Under min tonårstid lyssnade jag till Dan Anderssons enkla och rättframma visor. De fanns där som en naturlig del av gitarrens och sångens hugsvalelse.

Det var först under början av 1980-talet, som jag tog mig tid att närmare studera poetens föreställningsvärld. Det som i första hand intresserade mig var att finna författarens väg till insikt om existentiella villkor. Med andra ord en personlig ambition att söka kompassens bäring och därmed nålens riktning under de tidiga ungdomsåren.

Och vad var det för energi som satte Dan Anderssons ord i metafysisk rörelse och just ville fånga det utsägliga? Men också att iaktta den kamp, som han utkämpade mot den påträngande religiösa fundamentalism, som kom att prägla det anliga mönstret i traktens bönehus.

*En väg skymtar bitvis, var stilla,
begär ej att se den till slut
men var nöjd med det lilla
- nu har du dock fotfäste några sekunder
och faller du, då är det gott om du faller
på knä.*

Här fann jag en poets tydliga identitetsbehov: att finna sin egen väg. Det betyder i sin tur att både intellekt och känsla måste förenas i en sorts ömsesidig psykisk balans. Men samtidigt - att finna en personlig intellektuell redbarhet mitt i emotionella strömningar, som behärskar grupper, föreningar, sekter.

Alltså. När Wittgenstein arbetade med sin första version av ”Tractatus Logico-Philosophicus” i breven till Bertrand Russell, diskuterade Dan Andersson, och läraren på folkhögskolan Niklas Bergius, hinduismen.

Samtidigt visade Dan Andersson ett allt större intresse för katolsk kristendom, utifrån mystikens läromästare som Mäster Eckehart och Johannes av korset;

båda sökande en yttersta förklaring till ”existensens vara” och innersta mening. Hur komma nära det som inte går att beskriva!

I Nordamerika

Hos Dan Andersson fanns naturligt en stark inre vilja att upptäcka och se nya sammanhang, platser och människor. När han vid 14 års ålder sändes till det fjärran Amerika, steg han på tåget i Grängesberg med biljett från faster Sara.

Släktingar väntade där på andra sidan det stora vattnet. Men kanske var det inte enbart för att rekognoscera, för en eventuell flyttning för familjen, som resan gjordes. Resan formades till ett personligt äventyr, som ingöt väsentliga avtryck i den kommande litterära produktionen.

Han sökte nu, på ett konkret sätt, nya intryck och upplevelser under de åtta månaderna år 1902:

*Hallå! Är det land? Hej, Newyork – yankeys, hur mår ni i dag?
Har ni ägg och härskan skinka? Bjuder skepparen över lag?
Det är som en helg över Brooklyn – det är dans som till våldsamt
musik, när Marthas bogankare dyker i Yerseys gula vik.
Det luktar sol och storstad – hej. Tom, vi ha klarat oss bra,
vi dricka en skål för Martha, och för hamnen ett högt hurra!*

Som en föga jämförelsebar parallell kan nämnas att jag själv beträdde kontinenten juni 1961. Efter arbete i förstaklassbaren på fartyget Kungsholm kunde jag efter några veckor, inte bara betrakta den kollektiva baletten på Radio City hall, utan även pröva den hårda höjdhoppsgropen i utkanterna av Brooklyn. Friidrottstävlingar för besättning på fartyget hade börjat. Det var ett bra sätt på vilket en praktiskt idrottsintresserad besättningen kunde träffas och trivas utanför relingen.

Förmodligen blev det inga idrottstävlingar för Dan Andersson när han utmattad kom över till andra sidan av Atlanten. Däremot vidtog den besvärliga resan till de inre delarna av kontinenten: de omfattande land- och båtresorna till Minnesota.

Med sekelskiftets kommunikationsmedel måste dessa resor ha kostat både svett och tårar. Strapatser på järnväg, utefter gångstigar och farleder, tills han kom fram till de trygga hjulångarna i Stillwater. Det återstod ändå den krävande resan upp till trakterna kring Brainerd, de många sjöarnas landskap.

Minnesota

När jag besöker dessa trakter hundra år senare upplever jag att berättelserna från CHI-MO-KA-MA blir mer levande än tidigare. Jag kan föreställa mig det intensiva matoset från matserveringen i Brainerd; om personerna Johannes Fred och Frank och de omtalade stövlarna från Agaton Nybergs i Göteborg:

Johannes pratade inte om fruntimmer så där som Fred. Johannes hade varit gift ett par år och ville inte tala om sådant. Hans fru var innehavarska av en matservering i Brainerd, på vilken jag en gång blev bestulen på, mina stövlar, som jag för tillfället och på grund av hettan tagit av mig och ställt att svalna på verandan. Just nu delade jag mina tankar mellan Stammering Franks öde och dessa stövlar. Ibland undrade jag om han som tagit dem hade så stora fötter som jag, eller om han lagt dubbla filtsulor i dem. Kanske han sålt dem – de voro bra stora, sydda i Sverige på den hederliga Agaton Nybergs verkstad i Göteborg. Han kanske kunde ha fått två dollar för dem. Ibland undrade jag om vi inte snart skulle få höra Stammering Franks tjut i vinden, just som Base Balls ”piivi” (blåhake) träffat honom i huvudet.

(s. 296 i upplagan *Samlade från* 1934)

En majdag i Brainerd i nordvästra Minnesota kan vara varm, het. Vattnet i de många sjöarna är varmt och jag kan vada ut i sjöns vatten utan att frysa. Från bryggan kan jag se hur de ljusgröna lövträden ligger som en krans efter strandlinjen. Framför mig trafikeras vattenytan av en mängd olika båtar med uppspända parasoller.

Det berättas att det här finns en vana att inta den medhavda maten till sjöss. Idag tar vi också med lunchen ut över de ljusblå vågor och ankrar båten i en stilla badvik, där sanden, vid avmätta steg i vattnet, silar sanden mellan tårna, då jag vadar ut med trossen.

Ödsliga trakter i norr

Under kvällens skymning kan jag se Dan Anderssons ord framför mig, då han för länge sedan vandrade vid dessa sjöar. Ödsligheten, nattens måne över den öppna bädden, kanske stenen som huvudkudde under sömn och träskfåglarnas råmande läten över svart vatten:

Naturen här är av en nästan obeskrivlig ödslig skönhet, och på mig verkade den då som något ångestmättat, skräckinjagande som en mardröm, särskilt när månen stod likvit och hängde över träskan.
(s.357)

De ödsliga trakterna kring Brainerd kan också förnimmas som en fläkt från de kuperade barndomstrakterna i södra Dalarna. Det är här som kolmilor tar plats, skogens och vattnets puls slår ut i böljande dalgångar och små förtätade gläntor uppstår vid ljusa myrar.

Det är här som poeten finner de nära, insiktsfulla ord, som kan sjunga i vinden och springa med hjortars hopp och steg genom skymningar av glittrande drömmar. Det är här som dagar kan vara långa som urtida floder, och människorna kärva, som enars spänst och taggiga kyla.

Naturmystiken blir en del av livet. Tankarna driver iväg som stockar i strömmande vattenfåror. I ett vintrigt hav av snö kan drivor plötsligt lägga sig till ro med en bedövande stiltje och lysande skönhet. Det är som om den religiösa andningen kan tillta och lätt formas i naturmystikens klanger och spår.

*Kom, lyssna på stormen som rytande talar,
på berg som i ödslighet ensam stå!
Högt rullar hans rop över natthöljda dalar,
högt visorna klinga och marscherna gå!*

Den nu bortgångne professorn, författaren, musikern och biskopen Jan Arvid Hellström har i sin bok om Dan Andersson frilagt poetens kristna universum.

Jan Arvid Hellström gör det i kontrast till Gösta Ågrens avhandling om Dan Andersson. I boken vill Hellström låta läsaren förstå en naturlig andlig utveckling av Dan Anderssons författarskap. Den har alltid funnits där, alltifrån ett tidigt religiöst sökande i kärv frikyrklig miljö fram till intryck från teologer som bl.a. Thomas a Kempis, Jakob Böhme, Bernhard av Clairvaux och Johannes av korset.

Jan Arvid Hellström, biskop och teolog

Jan Arvid Hellström var själv en människa med många strängar på sin lyra. Otaliga var de sånger och psalmer som han skrev; banbrytande uppsatser om raggimusiken, prästerskapet på St. Barth och mer ämnesinriktade kyrkohistoriska arbeten.

Jag kunde även se hur han fysiskt väl kunde hantera en fotboll på högerkanten då vi spelade i prästlaget för Göteborgs stift. Han kom till omklädningsrummet, som en livs levande Bob Dylan, med mörka solglasögon, bakom vilka dolde sig en skarp blick för det väsentliga i livet. Han bar samtidigt på insiktsfulls läsningar av Dan Anderssons "teologiska" författarskap.

Insiktsfull teologi

I romanen David Ramms arv uttrycker Dan Andersson en insiktsfull teologi. I avsnittet, Den oändlige, komprimeras en metafysik hållning. Det som finns "bortom, bakom" kan också var här och nära. Han som "är", är också här, mitt i det sårade, såriga, och svårmodigt mänskliga. Han var Rörelsen:

Och, ser ni, jag var full av en enda glädje över alltings skönhet, fulhet, förfärlighet och väldighet, och varje liten smutsig detalj försvann, och raseriet och hatet och kärleken och blommorna och förruttnelsen och stanken av det orena döda – allt var, tyckte jag, en väldig sång, en orkester som drog förbi i mörkret, ryckande mig med.

Hans-Evert Renérius

